

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 8, Sayı 20, Mart 2021 / Volume 8, Issue 20, March 2021

LEHÇE-İ OSMÂNÎ'DE MÜVELLED OLARAK NİTELENEN KELİMELER

The Words Described as Muvelled in Lehce-i Osmânî

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Received Date : 07.12.2020
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 18.01.2021
Sayfa/ Pages : 39-57
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2021.181>

Kaan YILMAZ

(Dr. Öğr. Üyesi), Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Kastamonu / Türkiye, e-mail: kaanyilmaz@kastamonu.edu.tr, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-4975-8870>

Ali Rıza TOSUN

(Dr. Öğr. Üyesi), Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kastamonu
/ Türkiye, e-mail: biltar@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2536-2895>

Atıf/Citation

Yılmaz, Kaan-Tosun, Ali Rıza, "Lehçe-i Osmânî'de Müvelled Olarak Nitelenen Kelimeler",
Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 8/20, 2021, s. 39-57.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 8, Sayı 20, Mart 2021.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 8, Issue 20, March 2021.

ISSN: 2148-5704

LEHÇE-İ OSMÂNÎ'DE MÜVELLED OLARAK NİTELENEN KELİMELER

The Words Described as Muvelled in Lehce-i Osmânî

Kaan YILMAZ, Ali Rıza TOSUN

Öz: Osmanlı sözlükçülüğünde önemli bir yeri olan Lehçe-i Osmânî'de müvelled olarak nitelenen kelimeler daha önce de araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Ancak bu kelimelerin sözlükte neden bu sıfatla anıldıkları, hangi yapısal özelliklerin bu yakıştırmada etkisi olduğu gibi konular araştırma konusu edilmemiştir. Bu çalışmada Lehçe-i Osmânî'deki müvelled külliyyatının yapısal görünümüne dayalı sınıflandırılması yapılarak bu kelimelerin Osmanlı Türkçesindeki yerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle Lehçe-i Osmânî'nin ikinci baskısından derlenen müvelled kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu sıralamada varsa kelimelerin eş ve farklı yazımları da bir araya getirilmiştir. Özellikle Lehçe-i Osmânî'den önce yazılmış ve onun çağdaşı sayılabilecek sözlüklerle karşılaştırma yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda ilgili kelimelerin ses, biçim, anlam ve yazım bakımından gösterdikleri gelişimler çerçevesinde bu nitelikle anılmaya layık görüldükleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lehçe-i Osmânî, Müvellede, Osmanlı Türkçesi, Osmanlı Sözlükçülüğü

Abstract: In Lehce-i Osmânî, which has an important place in Ottoman lexicography, the words described as muvelled have attracted the attention of researchers before. However, issues such as why these words are referred to in the dictionary with this title, which structural features have an effect on this ascension have not been studied. In this study, it is aimed to determine the place of these words in Ottoman Turkish by making classification based on the structural appearances of the compiled words in Lehce-i Osmânî. For this purpose, first of all, the words compiled from the second edition of Lehce-i Osmânî are listed alphabetically. In this ranking, homonyms and different orthographies of the words, if any, are also combined. Comparisons were made with dictionaries that were written before the Lehce-i Osmânî and which can be regarded as its contemporary. As a result of this examination, it was understood that the relevant words were deemed worthy to be mentioned with this title within the framework of their development in terms of sound, form, meaning and spelling.

Keywords: Lehce-i Osmânî, Muvellede, Ottoman Turkish, Ottoman Lexicography

Giriş

Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî* (LO) adlı sözlüğü Osmanlı'da, Türkçe madde başı kelimeleri Türkçe tanımlayan ilk sözlük olarak bilinmektedir. Sözlüğün birinci (1876) baskısında Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri birlikte ele alan Vefik Paşa, ikinci (1890) baskının birinci cildinde aslı Arapça ve Farsça olmayan kelimât ve müvelledâta, ikinci cildinde ise aslı Arapça ve Farsça olan kelimelere yer vermiştir.

Kendi dönemi için birçok yeniliği içeren¹ sözlüğüyle Vefik Paşa, çağdaşı ve takipçisi olan sözlük yazarlarını birçok bakımdan etkilemeyi başarmıştır. Bu özelliklerden biri de madde başı kelimelerin tanımlanması sırasında düzenli bir şekilde kullanılan *müvelled* kelimesidir. Birçok sözlükte olduğu gibi Vefik Paşa da sözlüğünde madde başı kelimenin tanımına geçmeden önce bazı açıklayıcı bilgiler vermektedir. Bunlardan biri de eğer gerekli görülürse “müvelled(e)dir, kelime-i müvellede, lugal-i müvellede” gibi belirticilerin kullanımınıdır. Vefik

¹ Recep Toparlı, *Lehce-i Osmânî*, TDK Yay., Ankara 2000, s. VII; Ömer Faruk Akün, “Lehçe-i Osmânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 128.

Paşa aynı belirticileri bazen tanım cümlesinin içinde kullanılırken nadiren tanıma hiç yer vermeden kelimenin sadece müvelled olduğunu belirtmekle de yetinir: bk. *ṭāġī*, *iġtilāl*, *laklakiyat*.

LO'nun ikinci basımı, Toparlı² tarafından yeni bir düzenlemeyle Latin harflerine aktarılmış ve her iki cilt için ayrıca Arap harfli dizin ilavesiyle yayımlanmıştır. Toparlı³ LO'daki müvelled kelimeleri de ayrıca yayımlamıştır.⁴ Meral Türkmenoğlu,⁵ LO'nun iki basımını karşılaştırdığı çalışmada konuya “kullanım bilgisi” başlığı altında temas etmiş ve bu kelimeler için okuyucuyu Toparlı⁶ yayınına yönlendirmiştir.

Bu çalışmada ise asıl metindeki kurguya dayanarak Vefik Paşa'nın işaret ettiği müvelledât külliyyâtının nasıl ortaya çıktığı ve neden bu şekilde adlandırıldığı; özellikle LO'nun çağdaşı sözlüklerden yararlanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Yöntem

Bu amaçla öncelikle LO'daki müvelled kelimeler Toparlı'dan⁷ da faydalanılarak orijinal metinden taranmış ve bulunduğu cilt ve sayfa numarası, yazılarıyla birlikte kaydedilmiştir. Bazı kelimelerin farklı ciltlerde aynı / farklı anlamlarla, aynı / farklı şekillerde yazılmış olduğu bu şekilde daha net görülebilmektedir: bk. *berkan* / *berkan* / *birkan*, *beşâret*, *entari* / *'anteri vb.* Daha sonra bu veriler *İnceleme* bölümündeki tabloya işlenmiştir. İnceleme bölümünde çeviriyazı alfabesi sadece madde başı kelimelerin yazımında kullanılmıştır. Tanımlar ve açıklamalar standart alfabeyle yazılırken anlam karışıklığına sebep olmamak için bazı kelimelerdeki ayın ve hemzeler gösterilmiştir. Şedde işaretini, Vefik Paşa kimi zaman yazarken kimi zaman yazmamıştır; bu kelimelerin yazımında Vefik Paşa'nın imlasına sadık kalınmıştır. *Yorum* başlığı altında Latin harfli madde başı kelime, kök, müştakları ve bunların yabancı dildeki karşılıkları *italik* yazılmıştır. Sözlükte müvelled olarak nitelenen kelimeler yorumlanırken sık sık *Kamus-ı Türki*'ye⁸; yer yer aynı çağın diğer Osmanlı sözlüklerine başvurulmuştur. Kelimelerin Arapçadaki varlığını ve durumunu tespit için *Kamusu'l-Muhit Tercümesi*'ne⁹ ve *Arapça-Türkçe Sözlük*'e¹⁰ başvurulmuştur. Sözlükteki müvelledâtın bir kısmı tıp, fizik vb. alanlara ait terimlerdir. Tıp terimlerinin yabancı dildeki -özellikle Fransızca- karşılıkları için Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmâniye'nin eseri olan *Lugat-ı Tıbbiye*¹¹ ve Şemseddin Sami tarafından yazılan *Dictionnaire Turc-Français*¹² adlı eserlerden yararlanılmıştır. Özellikle sonuncusundan başka alanlara ait terimler için de birçok kez yararlanılmıştır.

2. Müvelled

Müvelled kelimesi OT'de “doğma, sonradan hâsıl eden soydan gelme, melez”;¹³ “tevlid edilmiş, doğurtulmuş; fi'l-asl mevcud olmayıp sonradan peyda edilmiş”;¹⁴ “doğmuş, mevcut değil iken sonradan peyda olmuş”¹⁵ anlamlarında kullanılmıştır. Çokluk biçimi müvelledâtır.

² R. Toparlı, *Lehce-i Osmânî*.

³ Recep Toparlı, “Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî'sindeki Müvelled Kelimeler”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-29 Eylül 2000, Bildiriler II*, TDK Yay., Ankara 2007, s. 1779-1784.

⁴ Toparlı, bu çalışmada 88 adet müvelled kelimenin listesini vermiştir. Bizim tespitimize göre toplam sayı 94'tür. Toparlı (2007) yayınında bulunmayan kelimeler ise şunlardır: *esnâ*, *kaparoz*, *misma*, *otlâkiye*, *tekeymüs*, *yellü*.

⁵ Tuğba Meral Türkmenoğlu, *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme*, Yayımlanmamış YLT, Hacettepe Ü., Ankara 2019. s. 148.

⁶ R. Toparlı, “Ahmet Vefik Paşa'nın...”.

⁷ R. Toparlı, “Ahmet Vefik Paşa'nın...”.

⁸ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1901.

⁹ Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l-Muhit Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013.

¹⁰ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., 1995.

¹¹ Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, *Lugat-ı Tıbbiye*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1873.

¹² Şemseddin Sami, *Dictionnaire Turc-Français*, Mihran Matbaası, İstanbul 1883.

¹³ Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Mahmaud Beğ Matbaası, İstanbul 1890, s. 1409.

¹⁴ Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, Asr Matbaası, İstanbul 1894, s. 865.

Birçok örneği verilmesine rağmen kelimenin terim anlamına LO'da temas edilmemiştir. KO¹⁶ ise kelimenin terim anlamını şöyle tanımlar: “Ekseriya sonradan uydurulmuş, hâsıl olmuş elfaz ve kelimat hakkında irad olunur. Mesela felaket, nezaket lafızları gibi ki müvelledir. Sonradan hâsıl olmuş, uydurulmuş lûgat”. KT'deki müvelled maddesinin üçüncü anlamı kelimenin terim anlamıdır: “aslında ve esasen yok iken sonradan hâsıl olmuş: lûgat-ı müvellede”.¹⁷

LO'da müvelled olarak belirtilen kelimelerden üçü iç madde görünümündedir: *evlâdiyet*, *kebabiye*, *reftiye*; bir tanesinin kaynağı tanım içinde ifade edilmiştir: *esnâ*; kiminin de müvelled olma nedeni yazılmıştır: *'avane*; ancak ekseriyetle hangi kelimenin neden müvelled olarak nitelendiği belirtilmemiştir.

Çalışma esnasında bu şekilde türetilip de LO'da müvelled olarak nitelenen kelimelerden bazılarının farklı kaynaklarda galat terimiyle adlandırıldıkları da görülmüştür.¹⁸ Bu bakımdan müvelled olarak nitelenen bir kelimenin çoğunlukla galat olarak nitelendirilmeye müsait olduğu ihtimali daima göz önünde bulundurulmalıdır.

3. İnceleme

3.1. Sesçe Müvelled: Bu başlık altındaki müvelledât OT'ye başka dillerden giren ama bu esnada Türkçenin fonetik yapısına bir nebze bile olsa uyum sağlayan ya da dil içi fonolojik süreçlerin sonunda farklılaşan kelimelerden oluşur.

c./s.	Madde	
1/221	بورشکو buruşku	Tanım: Dil buran meşrubat. Lûgat-i müvellededir. Yorum: Salt LO'ya bakılırsa kelimenin Türkçe kökenli olduğu sanılabilir. KT'deki imla ¹⁹ (بورشکو <i>buruşko</i>) ise -o ile u'yu ayırt ettiğinden- kelimeyi doğru okumaya yardımcı olmaktadır. Şemseddin Sami ayrıca Türkçe <i>buruş-</i> 'tan gelen kelimenin Rumca üzerinden mevcut biçimini kazandığını belirtmiştir. Oysaki kelime Latince kökenlidir ve İtalyanca yoluyla Türkçeye girmiştir. ²⁰ Güncel Türkçe sözlüklerde karşılaşmadığımız <i>buruş-</i> ku teşkiline kaynak olan biçim, İtalyanca <i>brusco</i> (ekşi, mayhoş) kelimesinin Türkçeye ses ve biçimce uyarlanmış bir örneğidir. Vefik Paşa, anlamı dolayısıyla alıntı kelimenin tabanını sesletim bakımından Türkçe <i>buruş-</i> fiiline benzetmiş olmalı.
2/896	انانیت enāniyet	Tanım: is. Müvellededir. Benlik davası, ben deme, nahvet, özlük. Yorum: Arapça <i>anā'īyya</i> 'dan gelen biçimin Farsçada da Türkçedeki biçimiyle kullanıldığını Tietze ²¹ belirtmiştir. Türkçeye Farsça yoluyla giren ve fonetik yapısı değişmiş bu biçimiyle müvellede olarak nitelemiş olmalıdır.
2/1081	حولى havlı	Tanım: is. Lûgat-i müvellede. Avlu, ağıl, mahuta, hıyat. Yorum: Yunanca kökenli ²² bu kelime Orta Türkçeye birlikte metinlerde görülmektedir. Vefik Paşa burada standart biçim yerine farklı olan fonetik varyantı madde başı yapmış olmalı. Nitekim حولى <i>havlı</i> KT'de madde başı yapılmakla beraber ²³ kelimenin anlamı için okuyucu أولى <i>avlı</i> ²⁴ kelimesine yönlendirilmiştir. Demek ki Vefik Paşa da havlıyı ikincil biçim olarak düşündüğünden müvellede olarak nitelemiştir.

¹⁵ Mehmed Selahi Bey, *Kamus-ı Osmânî*, Mahmud Beğ Matbaası, İstanbul 1910, s. 552.

¹⁶ M. Selahi Bey, *age*, s. 552.

¹⁷ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1433.

¹⁸ Kemal Yavuz, “Galat, Galatat ve Muîni'nin Dildeki Tasarrufları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 60, 1989, s. 127-148; Hayati Develi, “Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri”, *İlmî Araştırmalar* 4, 1997, s. 99-125; Yaşar Avcı, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, Yayınlanmamış YLT, Yüzüncü Yıl Ü., Van 2006.

¹⁹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 309.

²⁰ Alfred Hoare, *An Italian Dictionary*, Cambridge at the University Press 1915, s. 103.

²¹ Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lûgati*, TÜBA Yay., Ankara 2016, s. 605.

²² A. Tietze, *age*, s. 494.

²³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 562.

²⁴ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 59.

2/1082	حيدود haydud	Tanım: is. Kelime-i müvellede. Yol vuran, harami, c. hayadid. Yorum: KT'ye göre هايذوت haydut ~ حيدود haydud ve çokluk biçimi حيايد hayādid "galat-ı fâhiş"dir. ²⁵ Macarca aslı (<hajdük, haydū) ²⁶ unutulunca OT'de Arapça kökenli bir kelime gibi işletilmiştir.
2/1086	حسنیات hüsniyât	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Bir şeyin iyilikleri, faydası. Yorum: Ar. hüsñden müennes hüsniyyenin çokluk biçimi olan hüsniyat ²⁷ kelimesi Arapça aslında fethalı nun ile yazıldığından fark fonolojiktir.
2/1330	مسخنه maşhane	Tanım: is. Müvellede. Eşya ısıtacak el tandırı gibi edevat. Yorum: Arapçada سخن shn kökü altında التسخين et-teshîn "ısıtmak, kızdırmak" manasındadır. المسخنة el-mishanet ise "keşkül tarzında olan çömleğe denir ki onda ta'âm ısıtılır". ²⁸ Bu kelimenin imlası, dolayısıyla telaffuzu değiştirilerek OT'ye mal edildiğinden müvellede olarak nitelendirilmiştir.

3.2. Biçimce Müvelled: Bu başlık altındaki müvelledât, kaynak dilden alınan herhangi bir kelimenin kaynak dilin kurallarına uygun olup olmadığı sorgulanmaksızın o dilin veya başka dillerin morfolojik imkânlarıyla işletilmesi sonucu ortaya çıkan kelimelerden oluşmaktadır.

c./s.	Madde	
1/48	امديه amediyе	Tanım: is. Müvellede. Emtianın duhuliye resm-i gümrüğü. Yorum: āmediye امديه Ecnebi memleketlerden gelen mallardan gümrüklerce alınan vergi hakkında kullanılır bir tabirdi. Fa. gel- anlamındaki āmeden mastarından yapılmıştır. ²⁹ Osmanlı yazı dilinin ürettiği kelimelerdendir. bk. رفتيه reftiye.
1/198	بجايش becāyiş	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Bir mansıb mübadele etmek. Becayiş olmak iki memur biri birinin mansıbına geçmek, muavaza. Yorum: Fa. بجای be-cāy 'yerine' anlamındadır. ³⁰ -eş Fa. oluş ve kılış isimleri yapan bir ektir. KT'de بجايش becāyiş kelimesinin yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir: "Aşl yā'nın fethiyle becayeş yani onun yerine manasıyla bizce müstamel ve künye defterindeki kayıttan müstear bir tabir olup Fariside kullanılmaz". ³¹ Bu tarife göre Farsça tamlamanın geniş anlamı OT'de 'tebdil, karşılıklı yer değiştirme' anlamıyla sınırlandırılmış olmaktadır.
1/198	بتوي bitevi	Tanım: Lugat-i müvellede – yekpare, kâmil, mükemmel, kâmilin, tamamen, bir düziye olma bitme, min evvelihi olma bitme, kapımdan gitme. Yorum: Bitevi kelimesi Türkçe (<*būtegü) kökenlidir. ³² Bu kelimeye müvellede denmesinin sebebi kökeniyle bağının unutulmuş olması; bu yüzden nevezuhur kabul edilmesiyle ilgili olmalı.
1/369	چيروز çiroz	Tanım: is. Türkîde çirimek kurumak, buruşmak manasından müvelled kelime. Balıklar baharda çirozlanmak zayıf, kuru, kurgaz olma. Uskumru balığının kuruşu çiroz salatası. Yorum: Yumurtasını atarak zayıflamış uskumru balığı' anlamındaki Yun. τσιρος (tsiros) ³³ kelimesinden örneklemeyeyle oluşturulmuş biçimdir. Vefik Paşa çiri-le ilişkilendirerek yanlış etimoloji yapıyor.

²⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1505.

²⁶ A. Tietze, *age*, s. 431.

²⁷ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 549.

²⁸ M. Asım Efendi, *age*, s. 5388-5390.

²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 57.

³⁰ Francis Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Routledge & Kegan Paul Limited, London 1963, s. 156.

³¹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 280.

³² A. Tietze, *age*, s. 737.

³³ A. Tietze, *age*, s. 238.

2/1114	دكاكين dekākin	Tanım: is. Müvellede. Dükkânlar, dükkeler. Yorum: KMT'ye göre دكن <i>dkn</i> kökü altında الدكان <i>ed-dukkān</i> "hanut manasıdır. Türkîde dahi dükkân denir ve bu Farisîden muarrabdır; cem'i (دكاكين <i>dekākīn</i>)dir". ³⁴ Farsça kökenli bu kelime Arapça kurula göre fe'ā'il vezniyle çokluk yapıldığından müvellede olarak nitelendirilmiştir.
2/880	اجنه ecinne	Tanım: Cinniler, ecinni. Kelime-i müvellede, cin taifesi, cinni. Yorum: KT'de أَجَنَّهُ <i>ecinne</i> "cenin" anlamında; أَجَنِّي <i>ecinni</i> "cin taifesinden" anlamındadır. ³⁵ Hâl böyle iken <i>ecinni</i> yerine <i>ecinne</i> kullanımı da müvellede olmaktadır.
2/899	انفيه enfiye	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Arabîde burun otu tabir olunur, nüşuk, durma sakın enfiye çek rağmen 'ala enfi'l-'aduvv. Yorum: Arapçada أَنْف <i>enf</i> kökü altında الانف <i>el-enf</i> "burun" anlamındadır. انفى <i>enfi</i> "burunla ilgili" demektir. ³⁶ انفيه <i>enfiye</i> kelimesi yoktur; "burun otu" anlamında سَعُوط kelimesi kullanılır. ³⁷ <i>Enfiye</i> kelimesi 19. asırdan önce Türkçede <i>burun otu</i> olarak adlandırılmıştır. ³⁸ Devellioğlu da bu kelimeyi "uydurma" olarak nitelemiştir ³⁹ ve sonuç olarak OT'ye özgü bir kelimedir.
2/901	اولاديت evlâdiyet	Tanım: Evlâdiyet kelime-i müvellede. Bünüvvet. Evlâdiyet maşrûtası vakıf – benû gibi aşir ve soy manasına evlad-ı fatihan. Yorum: <i>Evlad</i> maddesinin alt maddesi olan <i>evladiyet</i> kelimesi sözlükte müvellede olarak nitelendirilmiştir. Bu kelimenin <i>evlad</i> çokluk ismine kural dışı bir şekilde masdar eki eklenmesiyle oluşturulmuş bir galat olduğunu Şemseddin Sami belirtmiştir. ⁴⁰ OT'ye özgü biçimdir.
2/1262	فلاكت felâket	Tanım: is. Müvellededir. Felek belâsı, afet, musibet, felâket-dîde, felek-zede. Yorum: Ar. فلك <i>felek</i> sözcüğünden türemiş bir kelime gibi kullanılsa da Arapçanın kurallarına göre uydurma ve yanlış bir sözdür. ⁴¹
1/574	فسقيه fıskiye	Tanım: is. Fevvere. Fıskırık manasına şırınga. Lugat-i müvellede. Tulumba ile sıkılan alet. Yorum: <i>Fıskiye</i> kelimesi Ar. <i>fisk</i> kelimesinin ism-i mensubudur ve "fesat yeri" anlamındadır. OT'de anlam kaymasına uğrayarak, "yukarıya doğru su fışkırtan alet, çocuğun oynadığı su püskürten oyuncak" anlamında kullanılmıştır. ⁴² Bu anlam ilişkisinin kurulmasını hazırlayan dayanak ses yansıması <i>fıs</i> kelimesiyle ilgili olmalı.
2/1093	خرابيت harâbiyet	Tanım: is. Kelime-i müvellede. Harabî, harablık hâli, indiras. Yorum: KT bu kelimeyi şöyle açıklıyor: "خرابيت <i>harâbiyyet</i> Uydurma bir lügat olup, Arabîde harab master olmakla, edât-ı masdariyet ilhakı abestir". ⁴³ Dolayısıyla OT'ye özgü bir kullanımdır.
2/1082	حياديد hayâdid	Tanım: is. Kelime-i müvellede. Haydutlar. Yorum: Arapça bir kelimemiş gibi düşünülen خيدود <i>haydud</i> kelimesinden oluşturulmuş sahte çokluk biçimidir. Oysaki <i>haydud</i> kaynak dil Macarcada zaten çokluk işlevlidir. ⁴⁴

³⁴ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5352.³⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 74.³⁶ M. Asım Efendi, *age.*, s. 3631.³⁷ S. Mutçalı, *age.*, s. 390.³⁸ A. Tietze, *age.*, s. 724.³⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 223.⁴⁰ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 218.⁴¹ Yaşar Avcı, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, Yayımlanmamış YLT, Yüzüncü Yıl Ü., Van 2006, s. 67.⁴² Y. Avcı, *ag.*, s. 44.⁴³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 575.⁴⁴ A. Tietze, *age.*, s. 431.

2/907	اجتسار ictisār	Tanım: f.m. Lugat-i müvellededir. İctirâ, cesaret etmek, yüz tutmak, cesur olmak. Yorum: Ar. جسر <i>csr</i> kökü altında الاجتسار <i>el-ictisār</i> "beyabanı köprü gibi geçip gitmek manasındadır. Ve gemi derya yüzünde köprü gibi salınıp gitmek manasındadır". ⁴⁵ KT'ye göre Ar. <i>cesâretten</i> "cüretlenme, korkmayıp atılma" anlamındaki bu kelimenin Arapçada asla böyle anlamı yoktur ve bu makamda kullanılması yanlıştır. ⁴⁶ Bunun yerine tecâsür kullanılmalıdır. Görüldüğü üzere kelimenin Arapçadaki anlamı ile OT'deki anlamı tamamen farklı kaynaklara dayanmaktadır.
2/919	استدما istidmā	Tanım: f.m. Kelime-i müvellededir. Kan kesilip hâl-i demeviyyeti bulma, katılaşma. Yorum: Arapçada دمى <i>dmy</i> kökü altında الادماء <i>el-idmā</i> ve التدمية <i>et-tedmiyet</i> "kanatmak" anlamındadır. ⁴⁷ OT'de tıp terimi olarak kullanılan استدما <i>istidmā</i> ise "kanın tahavvülü yani siyah kanın havanın müvellidü'l-humûze nâm cüz'üyle birleşerek kırmızı olmasına denir". ⁴⁸ LT'de <i>hematose</i> terimine karşılık olarak gösterilmiştir. ⁴⁹
2/923	استقطاب istikṭāb	Tanım: f.m. Müvellededir. Kutba dönme. Yorum: DTF fizik terimi olarak <i>polarisation</i> karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. ⁵⁰ KT'de de "lugat-i müvelled" olarak nitelenmiştir. ⁵¹ Aynı kökten diğer bir müvelled için bk. قطبيت <i>kutbiyyet</i> .
1/591	قپاروز kăparoz	Tanım: (قپاروز) Lugat-i müvellededir. Yağma, tu'me, şikâr, bad-ı heva şey. Kaparozda gezmek çapul aramak. Yorum: Bu kelimeyi KT şöyle açıklamaktadır: " <i>kapmak</i> قاپمق lugat-i Türkiyesinden Rumcaya takliden yapılmış amiyane bir lugat-i garibedir". ⁵² Kelime Chloros'un Türkçe-Yunanca sözlüğünde de <i>kap-</i> köküne dayandırılarak izah edilmiştir. ⁵³ <i>Kaparozun</i> LO'nun yazıldığı döneme yakın bir zamanda şekil örneklemeyle türetilmiş bir biçim olduğu anlaşılmaktadır. Söz varlığımızda aynı yöntemle türetilmiş cadaloz, kartaloz vb. kelimeler de vardır.
1/683	کبابیه kebābiye	Tanım: is. Müvellede. Lüle dibi, tütün, tiryaki mangır.
2/1287	کبابیه kebābiye	Tanım: Kebabiye müvellededir. Yanmış, kül olmuş şey. Yorum: KT'ye göre کبابیه <i>kebabiyye</i> biçimce Arapça görünmekle beraber aslen Arapça olmayan bir kelimedir. ⁵⁴ Bunun nedeni Arapça kurala göre türetilmiş olsa dahi kelimenin tamamen OT'ye özgü bir kullanıma sahip olmasındandır. Aynı kelimeye kebab maddesinin alt maddesi olarak da yer verilmiştir.
2/1279	قرالیت kraliyyet	Tanım: is. Kelime-i müvellede. Krallık. Yorum: Slavca <i>kral</i> kelimesine ⁵⁵ masdar eki +iyyet getirilerek yapılmıştır. Şemseddin Sami'ye göre "krallık" anlamındaki bu kelime yapısı dolayısıyla "garip ve galat-ı fahiş"tir. ⁵⁶ <i>Kral</i> kelimesi 16. asırdan beri Türkçede kullanımda olmakla beraber <i>kraliyyet</i> çok daha sonraları, muhtemelen LO'nun yazıldığı asırda türetilmiştir.
2/1283	قطبيت kūṭbiyyet	Tanım: is. Müvellededir. İbrenin kutba dönme hassası. Yorum: DTF'de ⁵⁷ <i>polarité</i> terimine karşılık olarak kullanıldığı belirtiliyor. KT'de de "lugat-i müvellede-i fenniyye" ⁵⁸ ibaresiyle madde başı yapılmıştır. Aynı kökten diğer bir müvellede için bk. استقطاب <i>istikṭāb</i> .

⁴⁵ M. Asım Efendi, *age.*, s. 1822.⁴⁶ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 72.⁴⁷ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5743-5744.⁴⁸ Hekim Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzi*, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1788, s. 49.⁴⁹ Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, *Lugat-i Tibbiye*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1873, s. 281.⁵⁰ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 85.⁵¹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 103.⁵² Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1051.⁵³ Joannes Chloros, *Lexicon Tourko-Hellenikon*, İstanbul 1899, s. 1268.⁵⁴ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1142.⁵⁵ Marek Stachowski, *Etimoloji*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 2011, s. 44.⁵⁶ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1061.⁵⁷ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 830.⁵⁸ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1075.

2/1308	لَقْلَقِيَّات laqlakiyyat	Tanım: Kelime-i müvellede. Yorum: Vefik Paşa, <i>laqlak</i> kelimesini “leklek, laqlaka, gevezelik, türrehât” ifadeleriyle tanımladıktan sonra <i>laqlakiyyat</i> iç maddesi için herhangi bir tanımlama yapmadan sadece müvellede olduğunu belirtmekle yetiniyor. Şemseddin Sami, لَقْلَقِيَّات <i>laqlakiyyat</i> maddesinde “Arabîye takliden uydurma bir sözdür” ibaresiyle “boş lâkırdılar, hezeyan, saçma sapan sözler, türrehât” tanımlamasını yapıyor. ⁵⁹ Böylece bu kelimenin de Osmanlı üretimi bir kelime olduğu anlaşılıyor.
2/1333	مَصْرُوفِيَّة maşrûfiyyet	Tanım: is. Müvellededir. Harç olunma, bî-diriğ tutulma. Masrûfiyyet-i himmet. Yorum: Arapçada böyle bir kelime yoktur. Yapma masdar ekiyle türetilmiş, “masrufluk” anlamında OT’ye özgü bir kelimedir. ⁶⁰
2/774	مَطْرُوش maṭrûş	Tanım: is. Müvelled, pek galat kelimedir. Tıraşlı, yülük, kart adam manasına emred olmayan. Yorum: Fa. تراش <i>tiraş</i> kelimesinin Arapça zannedilmesiyle ism-i mef’ûl kalıbında türetilmesi sonucu oluşturulmuş ⁶¹ OT’ye özgü bir kelimedir.
2/1320	مَجِيدِيَّة mecidiyye	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Sikke-i cedîde, tezkire-i nüfûs. Yorum: Arapçada مَجْد <i>mecd</i> “şan, ve şeref sahibi, büyük, ulu, övgüye layık, asil” anlamına gelir; مَجِيد <i>mecid</i> ise sahib-i mecd olan adama denir. ⁶² Mecidiyye ise “mecid ile ilgili” anlamındadır. OT’de “Sultan Abdülmecid’in tahta çıkışının altıncı yılında (1844) onun adına kesilmiş olan altın ve gümüş sikkelere” verilen addır. ⁶³ Bu türetim ve kullanım OT’ye özgüdür.
2/1349	مِهْتَابِيَّة mehtâbiyye	Tanım: is. Müvellededir. Ay seyrolunur satır, kameriye gibi. Yorum: Farsçada مَاهِتَاب <i>mâh-tâb</i> “ay aydınlığı” anlamındadır. ⁶⁴ Bu kelimeden OT’de türetilmiş biçimiyle <i>mehtabiyye</i> Şemseddin Sami’ye göre “galat-ı fâhiş” bir tabirdir. ⁶⁵
2/1344	مَمْهُور memhür	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. Mühürlü, temhir kılınmış, mahtum senet. Yorum: Kelime Sanskritçe kökenlidir. ⁶⁶ Farsça yoluyla Türkçeye giren <i>mühr</i> Arapça zannedilince ism-i meful kalıbına sokularak bu kelime türetilmiştir. ⁶⁷ Şemseddin Sami’ye göre “galat tabir olup istimali abestir”.
2/1326	مَرْجُول mercül	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. Mercûlu’l-batn, mercûlu’r-re’s ayak makamında olan kanatları karnında ya başında bulunan hayvan balık. Yorum: Arapça رَجُل <i>rcl</i> kökü altında OT’deki anlamı anımsatır biçimde مَرْجُول <i>mureccel</i> “... yerde kanatlarının eser ve nişaneleri olan çekirgelere denir.” ⁶⁸ , OT’de رَجُل <i>rcl</i> kökü esas alınarak birtakım zooloji terimine karşılık türetilmiştir: مَرْجُولُ الْبَطْن <i>mercûlu’l-batn</i> “gastéropode: karındanbacaklı”; مَرْجُولُ الرَّأْس <i>mercûlu’r-re’s</i> “cephalopode: kafadanbacaklı”. ⁶⁹
2/1331	مَسْمِيَّة mesemmiyyet	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Ecsamın mesâmmâtî olması, c. meyâsim. Yorum: Arapça سَمَم <i>smm</i> kökü altında ilgili müştakları şunlardır: السَّم <i>el-semm</i> “delik”, المَسَام <i>el-mesâmm</i> “mevzi-i semm”. ⁷⁰ OT’de bu kökten Anatomi terimi türetmede kullanılmıştır: مَسْمِيَّة <i>mesemmiyyet</i> Fra. <i>porosité</i> , İng. <i>Porosity</i> : gözeneklilik. ⁷¹

⁵⁹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1243.⁶⁰ Muallim Naci, *Lugat-i Naci*, Asr Matbaası, İstanbul 1894, s. 793.⁶¹ Muallim Naci, *age.*, s. 793.⁶² M. Asım Efendi, *age.*, s. 1593-1594.⁶³ F. Devellioğlu, *age.*, s. 594.⁶⁴ Asım Efendi, *Burhan-ı Katı Tercümesi*, İstanbul 1799, s. 497.⁶⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1436.⁶⁶ Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, K. J. Trübner, Strassburg 1893, s. 224.⁶⁷ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1407.⁶⁸ M. Asım Efendi, *age.*, s. 4506.⁶⁹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1006.⁷⁰ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5049-5050.⁷¹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1026.

2/1352	مسبح misbah	Tanım: is. Müvellededir. Balık kanadı. Yorum: Arapçada سبح <i>sbh</i> kökü altında السبح <i>es-sebh</i> , السبحة <i>es-sibāhat</i> “suda yüzmek” anlamındadır. ⁷² Buradan hareketle mif'al vezniyle OT'de ism-i alet yapılmıştır: مسبح <i>misbah</i> “yüzgeç”. ⁷³
2/1337	معين mu'ahhen	Tanım: is. Müvellede. İhneli, renkli, yüne andırır. Yorum: Arapçada عهن <i>'hn</i> kökü altında العين <i>el-ihn</i> “yüne yahud rengârenk boyalıdır” denir. ⁷⁴ Sıfat olarak kullanılan mu'ahhen ise OT'ye özgüdür.
2/776	مقلق muqallak	Tanım: is. Mazmum müvelled kelime. Kılık kıyafetli, muhbit, cüsseli. Yorum: Türkçe kökenli <i>kılık</i> ⁷⁵ kelimesinin Arapça mufa'al kalıbına sokulmasının eseri olan OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1387	مصالبه muşalebe	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Mütenevvi nebatatın karışması. Yorum: Doğada “birbiri içine geçmek, sarılmak” anlamındaki Fra. <i>entrecroisement</i> kelimesini karşıladığını Semseddin Sami belirtmiştir. ⁷⁶ OT'nin ürünü olan bu kelime ‘haç’ anlamındaki صالب <i>şālib</i> kelimesinden ilhamla türetilmiştir. ⁷⁷
2/1388	مصرف muşarrıf	Tanım: is. Müvellededir. Sarf ve tahvil edici deva. Yorum: Arapçada صرف <i>srf</i> kökünden türetilmiş böyle bir kelime yoktur. Mufa'il vezninde türetilmiş OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1383	مستودع müstevdi	Tanım: is. Müvellededir. Vedî'a veren. Yorum: Arapçada ودع <i>vd</i> kökü altında الاستيداع <i>el-istida</i> “bir nesneyi bir kimsenin yanına hıfz eylemek için emanet bırakmak” anlamındadır; yine المستودع <i>el-mustevda</i> “emanet bırakılan mekan'a denir”. ⁷⁸ Müstevdi ise OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1363	متعاصي müte'āşi	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. İnatkâr, ameliyyât-i kimyeviyyeye karşı dayanan eşya, inat tuğlası. Yorum: Fra. <i>réfractaire</i> kelimesine karşılık olarak türetilmiş; kimyada “inatçı, ateşe dayanıklı” anlamlarını veren OT'ye özgü bir kelimedir. ⁷⁹
2/1363	متعصد müte'azzıd	Tanım: is. Kelime-i müvellededir. Camid ve som olmayan, uzuvlu, cisimli. Yorum: Arapçada عضد <i>'azd</i> kökünden türetilmiş böyle bir kelime yoktur. Mütefa'il vezninde türetilmiş OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1362	متشجر müteşeccir	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. Ağaçlanır kaba ot. Yorum: Arapçada شجر <i>şcr</i> kökü altında الشجر <i>eş-şecer</i> , الشجر <i>eş-şicer</i> , الشجر <i>eş-şecra</i> “nebatatı asliyyeden bi-nefsihi sâk üzere kaim olana denir, ‘âlâ-kavlin bi-nefsihi yükselip nema bulana denir”. ⁸⁰ Müteşeccir ise kaba otların ağaç hâlini almasını anlatmak için türetilmiş OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1414	نائلية nâ'iliyet	Tanım: Neyl manasına müvelledir, ermek. Yorum: Ar. نائل <i>nâ'il</i> kelimesinden masdar ekiyle yapılmış ve Arapçada bulunmayan bu biçim OT'ye özgüdür.

⁷² M. Asım Efendi, *age.*, s. 1140.⁷³ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1016.⁷⁴ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5447.⁷⁵ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press 1972, s. 620.⁷⁶ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1035.⁷⁷ M. Asım Efendi, *age.*, s. 504.⁷⁸ M. Asım Efendi, *age.*, s. 3541.⁷⁹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 971.⁸⁰ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2046-2047.

2/1413	نازعه nāzi'a	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. Dişçilerin bir nevi kısağı. Yorum: Arapçada نزع <i>nz'</i> kökü altında النزع <i>en-nez'</i> “bir nesneyi yerinden koparıp çekmek” anlamındadır. ⁸¹ OT'de diş hekimliğinde kullanılan bir alet için türetilmiştir: نازعه <i>nāzi'a</i> Fra. <i>tiretoir</i> , İng. <i>drawer</i> “çekme işini gören araç veya kimse”. ⁸²
2/1418	نزاكت nezâket	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Naziklik, çelebilik. Yorum: OT'de “naziklik, zariflik, incelik, terbiye” anlamlarını karşılamak üzere Arapça dil kurallarına göre yapılmış bir isimdir. Bu kelimenin yapısıyla ilgili açıklamayı KT'deki <i>naziklik</i> ⁸³ maddesinde buluyoruz. Şemseddin Sami'ye göre Fa. نازك <i>nāzik</i> kelimesinin ism-i fâ'il vezninde olması dolayısıyla Arapça zannedilerek bunun masdarı olarak türetilen <i>nezâket</i> ⁸⁴ kelimesi “galat-ı fâhiş”tir ve kullanılmamalıdır.
1/121	اوتلاقیه otlâkıye	Tanım: Müvellede. Mîrî otladıklarının kirası makamında olan resm. Yorum: Türkçe kelimedden Arapça kaideyle türetilmiş bu biçim tamamen OT'ye özgüdür.
2/1134	رفتیه reftiye	Tanım: Gitti, gitme – reftiye müvellededir. İhracatın resm-i gümrüğü. Yorum: “ <i>Reft</i> lûgat-i Farisiyyesinden Arabî kaidesi üzerine teşkil olunmuş lûgat-i sakîmedir. Şâyân-ı isti'mâl değildir”. ⁸⁵ Şemseddin Sami DTF'de bu kelimeyi “mot barbare: barbar sözcük” ⁸⁶ olarak nitelemiştir. Benzer şekilde üretilen diğer bir müvellede için bk. <i>âmediye</i> آمدیه
2/1193	شعريت şa'riyet	Tanım: is. Müvellededir. Kuvve-i nâşife. Yorum: Arapça شعر <i>ş'r</i> kökü altında شعر <i>şa'r</i> “kıl” anlamındadır. ⁸⁷ KT'de de lugat-i müvellede olarak belirtilen şa'riyyet “ince boruların içlerindeki mayii incelikleri nisbet-i mütezâddesinde yukarıya çıkarmak hassa ve kuvveti (Fra. <i>capilarité</i>)” anlamıyla OT'nin türetimidir. ⁸⁸
1/518	طاغی tâgî	Tanım: Müvelled kelime. Yorum: Türkçe <i>dağ</i> kelimesine Arapça nisbet eki eklenmesiyle yapılmış “dağlı” ⁸⁹ anlamındaki kelime OT'ye özgü bir türetimdir.
1/521	طاقیه takiye	Tanım: is. Terpuş gibi dikişli bezden ufak arakçin. Takyecî kapıcı, kaparozcu. Takyecî mahallesi. Demir takye tuğluğa ve aşık altına giydikleri örme külâh. Ensesi takyeci kalıbı muştaya gelir, yoğun. Takke atmak kemal-i şevk ile istek etmek. Tanım: f.m. müvellededir. Terpûş, serpuş.
2/1218	طاقیه takiye	Yorum: طاقیه <i>takiye</i> aslında “başın terini emmesi için fes ve külâh gibi diğer bir başlığın altından giyilen ince bezden ve kenarı ince oyali hafif bir başlık” iken ⁹⁰ Fa. طاق <i>tāk</i> ‘kubbe’ şeklini gösterdiği için bunun üzerine masdar ekiyle biçimlendirilmiştir. ⁹¹ OT'nin ürünüdür.
2/1034	تمامیت tamâmiyyet	Tanım: is. Lugat-i müvellede. Bütünlük, bilâ-noksân durma. Yorum: Kelimeyle ilgili ayrıntılı açıklamayı KT'de bulmaktayız: “ <i>tamâmiyyet</i> [masdara edât-ı masdariyyet ilâvesiyle teşkil edilmiş olan bu lugat-i garibe Arabî değildir. Vakıa <i>tamâm</i> kelimesi lisanımızda sıfat gibi dahi kullanıldığından, bu itibarla masdariyyet edatı alabilirse de, bu takdirde Türkçe bir kelime addolunmak iktiza ettiğinden, edât-ı masdariyyeti de Türkçe olmak lâzım gelirdi. Yani <i>tamamlık</i> denilebilirdi] Tamlık, bütünlük, bir şeyin hey'et-i mecmûasının muhafazası”. ⁹²

⁸¹ M. Asım Efendi, *age.*, s. 3526.⁸² Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1111.⁸³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1447.⁸⁴ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1459.⁸⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 667.⁸⁶ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 539.⁸⁷ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2057.⁸⁸ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 779.⁸⁹ K. Yavuz, *agm.* s. 131.⁹⁰ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 867.⁹¹ M. Selahi Bey, *age.*, s. 114.⁹² Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 437.

2/1018	تطحين taṭḥīn	Tanım: f.m. Müvellede. Öğütme, mesanede olan taşı ufatma. Yorum: Arapça طحن <i>thn</i> kökü altında الطحن <i>et-tahn</i> “un öğütmek” anlamındadır. Osmanlı tıbbında taş öğütmeyi tanımlamak için üretilen tathin mastarı tef’îl veznindedir. ⁹³ Keza DTF’de mesane taşını öğütme için kullanılan Fra. <i>lithomylic</i> teriminin karşılığı olarak تطحين الحصات <i>tathinu’l-hasat</i> ⁹⁴ verilmiştir. Fransızca-Arapça tıp sözlüğünde ise aynı Fransızca terimin Arapça karşılığı için <i>tahn</i> kelimesinin kullanıldığı görülüyor: طحن الحصة <i>tahnu’l-hasat</i> . ⁹⁵ <i>Tathin</i> kelimesinin bu anlamdaki kullanımı OT’ye özgüdür.
2/1222	طيريون ṭayriyyun	Tanım: is. Lugat-i müvellededir. Kuşların ahvalini tecessüs eden ehl-i hikmet. Yorum: Arapça “uçmak” anlamındaki طير <i>ṭayr</i> ⁹⁶ kökünden üretilmiş OT’ye özgü bir kelimedir. KT’den Fra. <i>ornithologistes</i> terimine karşılık olarak üretildiğini öğrenmekteyiz. ⁹⁷
2/1018	تضرس taẓarrus	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Fethateynle zarasa manasına dişlerin kamaşması. Yorum: Arapçada ضرس <i>zrs</i> kökü altında الضرس <i>ez-zaras</i> “ekşi nesne yemekle dişleri kungülenip kamaşmak” anlamındadır. ⁹⁸ <i>Tazarrus</i> ise tefe‘‘ul vezninde üretilmiş OT’ye özgü anlama sahip bir kelimedir.
2/996	تبلر tebellür	Tanım: f.l. Lugat-i müvellede. Madeniyat billûr kesilmek. Yorum: <i>Billûr</i> kelimesinden tefe‘‘ul vezninde üretilmiş OT’ye özgü bir kelimedir. “Billûrlaşma, billur gibi muntazam surette donma” ⁹⁹ anlamındadır. Kelimenin Fra. <i>crystallisation</i> karşılığında kullanılan bir kimya terimi olduğunaysa KO’dan öğrenmekteyiz. ¹⁰⁰
2/996	تأجير te’encür	Tanım: f.m. Müvellededir. Isırgan dalamış gibi kabarma. Yorum: DTF bu kelimeyi şöyle tanımlıyor: تأجير <i>te’ncür</i> Fra. <i>urtication</i> , <i>phénigme</i> karşılığında “ürtikerli, kurdeşenli bölgede kaşınma ve yanma hissi”. ¹⁰¹ Öyle görünüyor ki konuyla ilgili tıp terimine karşılık olarak üretilmiş OT’ye özgü bir kelimedir.
2/1024	تفحم tefaḥḥum	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Kömür kesilme. Yorum: “Kömürleşme, kömür kesilme” anlamındaki bir kimya terimi olan <i>carbonisation</i> kelimesine karşılık olarak türetildiğini Şemseddin Sami’den öğrenmekteyiz. ¹⁰² Burada ayrıca “mot nouveau”: <i>yeni kelime</i> olarak nitelendirilmiştir ve KT’de de Ar. “kömür” anlamındaki فحم <i>fahm</i> dan lugat-i müvellede olarak nitelenmiştir. ¹⁰³
2/1031	تكليس tekeylûs	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Keylûs hâline girme, midede boza gibi olma. Yorum: Aslı Yunanca olan χύλος <i>külos</i> ¹⁰⁴ Arapça zannedilerek tefe‘‘ul vezninde çekimlenmiştir ve bu biçim OT’ye özgüdür. KT’de bu kelime kâfın fethiyle galat olarak gösterilmiştir ve “midede hazım olunan ağziyeden çıkan süt gibi bir maddenin ince damarlar vasıtasıyla bedene yayılması” ¹⁰⁵ şeklinde tanımlanmıştır. DTF’de ise Fra. <i>chylification</i> terimine karşılık olarak gösterilmiştir. ¹⁰⁶

⁹³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 413.⁹⁴ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 333.⁹⁵ Joseph J. Habeiche, *Dictionnaire français-arabe*, Le Caire: impr. du journal "Al-Mahroussa", 1890, s. 331.⁹⁶ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2144.⁹⁷ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 914.⁹⁸ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2645.⁹⁹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 378.¹⁰⁰ M. Selahi Bey, *age.*, s. 27.¹⁰¹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 303.¹⁰² Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 338.¹⁰³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 421.¹⁰⁴ H. G. Liddell vd., *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford 1940, s. 2013.¹⁰⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1226.¹⁰⁶ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 345.

2/1021	تكيمس tekeymüs	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Keylûs, giderek keymûs hâline varma. Yorum: Arapça tıp literatürüne كيلوس <i>keylûs</i> gibi <i>keymûs</i> kelimesinin de Yunancadan girdiği bilinmektedir. ¹⁰⁷ Tefe‘‘ul vezniyle تكيمس <i>tekeymüs</i> biçimi ise OT’nin türetimidir. DTF’de <i>chymification</i> terimini karşıladığı belirtilmiştir. ¹⁰⁸
2/1032	تلبين telebbün	Tanım: f.l. Müvellededir. Süt hâsıl olma, süt emzirmek. Yorum: Arapçada لبن <i>lbn</i> kökü altında اللبن <i>el-leben</i> ‘süt’e denir ¹⁰⁹ . Tefe‘‘ul veznindeki تلبين <i>telebbün</i> biçimi OT’nin türetimidir. DTF’de bu kelimenin Fra. <i>lactation</i> terimine karşılık kullanıldığını belirtilmiştir. ¹¹⁰
2/1034	تمعدن tema’dün	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Maden kesilmek. Yorum: Arapçada böyle bir kelime yoktur. Arapça معدن <i>ma’den</i> kelimesinden Fra. <i>meétallisation</i> terimine karşılık olarak üretilmiş ¹¹¹ OT’ye özgü bir kelimedir.
2/1035	تموت temevvüt	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Çürüyüp ölü olma. Yorum: Bu kelimeyi KT’de lügat-i müvellede olarak nitelemekle birlikte Ar. موت <i>mevtt</i> ten tefe‘‘ul vezninde üretildiğini ve Fr. <i>mortification</i> karşılığında kullanıldığını bildirmektedir. ¹¹²
2/1035	تمهير temhür	Tanım: f.m. Kelime-i müvellede. Mühür basma, mühürlemek, tahtım. Yorum: Fa. <i>mühr</i> kelimesinin Arapça zannedilerek tef‘îl vezniyle işletilmesi yoluyla oluşturulmuş ¹¹³ OT’ye özgü bir kelimedir. Aynı kökten türeme diğer bir müvellede için bk. ممهور <i>memhür</i> .
2/1036	تنبيت tenebbüt	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Nebat çimlenip bitme. Yorum: Ar. nebâtan OT’de tefe‘‘ul vezniyle türetilmiş kelime botanikte Fra. <i>végétation</i> karşılığında kullanılmıştır. ¹¹⁴
2/1016	تصبع teşabbu	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Parmak parmak ayrılma. Yorum: Arapçada bulunmayan bu biçim bir anatomi terimi olarak Fra. <i>digitation</i> “parmaksılık” karşılığında kullanılmak üzere OT’de türetilmiştir. ¹¹⁵
2/1016	تصين teşabbun	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Sabun olup köpürmek. Yorum: Şemseddin Sami’ye göre صابون <i>sabun</i> kelimesinden tefe‘‘ul vezniyle OT’ye özgü türetimdir. Kimyada Fra. <i>saponification</i> “sabunlaşma” karşılığında kullanılmıştır. ¹¹⁶
2/1016	تصالب teşälüb	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Haç-vârî çatma, çapraşma. Damarların birbirine bitişmesi. Yorum: KO’da “ıstılahat-ı tıbbiyeden kelime-i müvellede” olduğunu bildirmiştir. Devamında “haçvari çapraz olarak damarların birbirine kavuşmasına ve binmesine ıtlak olunur” ¹¹⁷ şeklinde tanımlı yapılmıştır. “Haç” anlamındaki Ar. <i>salib</i> ten OT’ye özgü bir türetimdir. ¹¹⁸

¹⁰⁷ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2712.¹⁰⁸ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 345.¹⁰⁹ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5496.¹¹⁰ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 346.¹¹¹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 350.¹¹² Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 440.¹¹³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 440.¹¹⁴ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 352.¹¹⁵ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 329.¹¹⁶ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 329.¹¹⁷ M. Selahi Bey, *age.*, s. 97.¹¹⁸ İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2010, s. 1243.

2/1013	تسكر tesekkür	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede – Sükker kesilme, şekerlenme – Şeker illeti, diyabetis. Yorum: KO'da “ıstıhalat-ı tıbbiyeden” olduğu kaydedilmiştir. ¹¹⁹ Tefe‘ül vezninde türetilmiş OT'ye özgü bir kelimedir.
2/1018	تطحل teṭahḥul	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Tihâl şişme. Yorum: Bu kelimenin niçin müvellede sayıldığını KT'den öğrenebilmekteyiz. ¹²⁰ Burada kelimenin Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye tarafından “dalağın şişmesi” hastalığına işaret etmek üzere icat edildiği belirtilmiştir.
2/1040	تورد teverrüd	Tanım: f.l. Müvellededir. Gül gibi kızarma. Yorum: Devellioğlu kelimeyi iki anlamla tanımlamıştır: “varidolma, gelme; gül gibi kızarma” ve ikinci anlama Osmanlıca notunu düşmüştür. ¹²¹ Ar. <i>vurüd</i> “gelmek”ten türemiş birinci anlamıyla kelimenin OT'de tanınan ikinci anlamı Türkçede özellikle “gül” için kullanılan ¹²² Fa. ورد <i>verd</i> köküne dayanmaktadır. Farsça kelime Arapça vezinle Türk usulüyle türetilince müvellede olmuştur.
2/1123	ذاتيات zātiyāt	Tanım: is. Müvellede. Şahsa ait kasıt, garaz, c. zevat. Yorum: Arapçada ذاتية , ذات biçimleri mevcuttur ancak ذاتيات <i>zatiyat</i> OT'ye özgüdür. Anlam olarak “şahsa ait bütün hususlar”ı karşılaması beklenirken tanımlama sadece “şahsa ait olumsuz özellikler”i içerdiğinden hem biçimsel türetim hem de anlamsal gelişim bakımından müvellededir. Bir diğer benzer türetim için bk. شخصيات <i>şahsiyat</i> .
2/1217	ضديت zıddiyyet	Tanım: is. Kelime-i müvellede. Muhaliflik, mugayeret-i nefsanîyet. Yorum: Arapça kökten yapma masdar ekiyle türetilmiş yeni biçime yüklenen yeni anlamıyla OT'ye özgü bir kelimedir. Nitekim KT'de “Arabî olmayıp galat tabir” olarak tanımlanmıştır. ¹²³ KO'nun yazarı da “müvelledattandır” ¹²⁴ notuyla kelimeyi kaydetmiştir.

3.3. Anlamca Müvelled: Bu başlık altındaki müvelledât OT'de, kaynak dildeki anlamından tamamen bağımsız veya farklılaşmış anlam içeriğine sahip olan ya da dil içi anlam değişimi geçirmiş kelimelerden oluşmaktadır.

c./s.	Madde	
2/1239	عونه ‘avane	Tanım: is. Fetehatla müvellededir. Takbih imasıyla muinler. Avane-i hane. Yorum: KT'ye göre “yardımcılar manasıyla اعوان <i>a‘van</i> yerine ve en ziyade kötülükte birine yordak olanlar hakkında kullanılıyorsa da Arapçada böyle bir kelime yoktur”. ¹²⁵ Anlam kötüleşmesi ile birlikte biçim olarak da OT'ye özgüdür.
2/878	اثنا esnā	Tanım: is. Farisî müvelledesi. Sinyler, kat kat müddet, vakit, zaman hengâm – esnâ-i hazar barışıklık, esnâ-i sefer cenk. Arabide aralık. Ol esnada. Yorum: Arapçada الاثناء <i>el-esnā</i> “bir nesnenin katı” anlamındaki ثنى <i>siny</i> kelimesinin çokluk biçimidir. ¹²⁶ Türkçede bu anlamıyla kullanılmadığına işaret edilen ¹²⁷ kelime, anlam bakımından sahip olduğu farklı içeriği Farsça üzerinden kazanmıştır. Vefik Paşa da müvellede nitelemesiyle buna işaret ediyor.

¹¹⁹ M. Selahi Bey, *age.*, s. 85.

¹²⁰ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 413.

¹²¹ F. Devellioğlu, *age.*, s. 1101.

¹²² M. Naci, *age.*, s. 925.

¹²³ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 852.

¹²⁴ M. Selahi Bey, *age.*, s. 111.

¹²⁵ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 956.

¹²⁶ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5670.

¹²⁷ F. Devellioğlu, *age.*, s. 235.

2/1265	فىء fi'	Tanım: is. Müvellededir. Kesilmiş kıymet, baha. İ's'ar fi'atı – fi'-i kat'î olacağı. Yorum: KT'de gereken açıklama yapılmıştır: "فى fi asıl Arabîde ânîfû'l-beyân harf-i cer olup, vaktiyle galat olarak paha beyan eden rakamlardan evvel yazılması âdet olmuş ve galat üstüne galat olarak isim itibariyle فیات fi'ât sıygasında cemi de teşkil olunmuştur". ¹²⁸ OT'ye özgü bir kullanımdır.
2/934	اغتيال igtilâl	Tanım: f.l. Müvellededir, fenn-i tıbda. Yorum: Vefik Paşa kelimenin anlamını vermemiş, tıp terimi olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Arapçada غل gll kökü altında الاغتيال el-igtilâl "deve pek susamak manasınadır, sürünmek manasınadır, ve içmek manasınadır, ve siyab altından bir sevb dahi giymek manasınadır, ve koyunlara غل galel, غلالة gûlâlet dediği maraza uğramak manasınadır". ¹²⁹ LT'de polyposie terimine karşılık olarak verilen ¹³⁰ اغتيال igtilâl kelimesine kaynaklık eden biçim Arapçada sadece hayvanların susamasıyla ilgili iken OT'de genel manada "susuzluk"u karşılamak üzere kullanılmıştır. Yeni biçim ve genişletilmiş anlamıyla müvellededir.
2/932	اعتصاب i'tişâb	Tanım: f.m. Müvellededir. Nebatat damar damar olmak. Yorum: Arapçada عصب 'şb kökü altında الاعتصاب el-i'tişâb kelimesinin anlamlarından biri "kavm ve cemeaat usbe usbe (sinir) olmak"tır. ¹³¹ Nervation karşılığında kullanılan terim, ¹³² "sinire müşâbih bir hâl kesb etmek, sinirleşmek" ¹³³ anlamı esasında OT'de türetilmiştir.
2/1346	منقاله manqala	Tanım: is. Müvellededir. Türkîde müstamel. Yorum: Vefik Paşa sadece Türkçede kullanıldığını belirtmekle yetiniyor. Şemseddin Sami tarafından hem telaffuzu gösterilmiş hem de tanımlanmıştır: منقاله mankala: "Ar. «من قال = kim dedi»den galat. Sözü geçer, mütefennîz, âyan ve eşraftan: mankala adam". ¹³⁴
2/1341	مكانت mekânet	Tanım: is. Müvellededir. Ağırılık, menzilet, miknet, vakar. Yorum: Arapçada كvn kökü altında المكان el-mekân ve المكانة el-mekânet "mahall-i kevn ü husûl manasınadır. مكانة mekânet paye ve menzilet manasına müstameldir, mertebe ve menzile ve mevki gibi. DTF'ye göre fizikle ilgili "derece, sabitlik, sıklık ve yerçekimi" anlamları Türkçeye özgüdür. ¹³⁵
2/1353	مسمع misma'	Tanım: is. Müvellededir. Göğüs dinleyecek tabip aleti. Yorum: Arapça سمع sem "işitmek" anlamında mastardır. المسمع el-misma' ve السامعة es-sâmiat "kulak" anlamındadır. ¹³⁶ OT'de "göğüs dinleme aleti" stetoskop ¹³⁷ karşılığında kullanılmıştır.
2/1388	مصعد muşa'ad	Tanım: is. Müvellede. Su'ud ettirilmiş. zîbak-i musa'ad süleymanî, sülmen. Yorum: Arapçada المصعد el-musa'ad "ateş ile mamul olan şaraba denir". ¹³⁸ Kelimenin OT'deki kullanımı üzerine KT'deki açıklama yol göstermektedir. Buna göre Ar. صعود şu'uddan türetilmiş lûgat-i müvellededir. Musa'ad denilen alet-i mahsusa ile buhar hâline konulan sıvı. Fransızcası sublime olan kimya terimine karşılık olarak OT'de üretilmiştir. ¹³⁹ Kelimenin buradaki anlamı tamamen özgündür.

¹²⁸ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1009.¹²⁹ M. Asım Efendi, *age.*, s. 4678.¹³⁰ Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, *Lugat-i Tıbbiye*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1873, s. 487.¹³¹ M. Asım Efendi, *age.*, s. 555.¹³² Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 110.¹³³ Hekim Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzi*, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1788, s. 81.¹³⁴ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1420.¹³⁵ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1069.¹³⁶ M. Asım Efendi, *age.*, s. 3382.¹³⁷ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 1026.¹³⁸ M. Asım Efendi, *age.*, s. 1483.¹³⁹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 1358.

2/1178	سنين sinîn	Tanım: is. Müvelleddir. Her sene teceddüt eden nebat. Yorum: Arapçada سنن <i>snn</i> kökü altında سنين <i>senîn</i> “bi'l-cümle otu otlamış yer” ¹⁴⁰ anlamındadır. “Seneler” anlamındaki kullanımı OT’ye özgüdür ¹⁴¹ .
2/1190	شخصيات şahsiyât	Tanım: is. Müvellededir. Adavet-i zatiyye kin alameti. Yorum: Arapçadaki شخصية <i>şahsiyyet</i> “kişilik, kimlik” anlamının çokluğu ¹⁴² OT’de uğradığı anlam kötüleşmesiyle anlamsal müvellede ortaya çıkmıştır.
2/996	تأهيل te’hil	Tanım: f.m. Müvellededir. Fünûn-i tıbbiyede bir yere alıştırıp yerli, ehil etmek. Yorum: Kelimenin Arapçadaki anlamı أهل <i>ehl</i> kökü altında التأهيل <i>et-te’hil</i> “misafiri merhaba ve ehlen diyerek ağırlamak; bir adamı bir nesneye müstehak ve şayan görmek”tir. ¹⁴³ OT’deki terimsel anlamın Arapçadaki ikinci anlamdan ilhamla oluşturulduğu söylenebilir. Şemseddin Sami terimsel anlamın Fra. <i>naturalisation</i> kelimesini karşıladığını belirtmiştir ¹⁴⁴ .
2/1029	تقمل teḳammul	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Dâ’ül-kuml, bitlenme illeti. Yorum: Arapça قمل <i>kml</i> kökü altında القمل <i>el-kaml</i> “bit”e denir. التقمل <i>et-teḳammul</i> ise “bir miktar semirmeye başlamak” anlamındadır. ¹⁴⁵ OT’de قمل <i>kml</i> kökünden ilhamla tefe’ul vezninde üretilen تقمل <i>teḳammul</i> Fra. <i>phthiriose</i> kelimesine karşılık olarak üretilmiş bir tıp terimidir. ¹⁴⁶
2/1028	تقزح teḳazzuh	Tanım: f.l. Kelime-i müvellede. Renk renk parlama. Yorum: Arapça قزح <i>kzh</i> kökü altında التقزح <i>et-teḳazzuh</i> “nebat çatal çatal çok dallı budaklı olmak” anlamındadır. ¹⁴⁷ OT’deki تقزح <i>teḳazzuh</i> ise Fra. <i>irisation</i> kelimesini karşılamak üzere türetilmiştir. ¹⁴⁸
2/1029	تكيد tekebbüd	Tanım: f.l. Müvellededir. Kebed şişmesi, ciğer illeti. Yorum: Arapça كبد <i>kbd</i> kökü altında الكبد <i>el-kebd</i> , الكيد <i>el-kibd</i> ve الكيد <i>el-kebid</i> “ciğer” anlamındadır ancak التكيد <i>et-tekebbud</i> kelimesinin ciğerle anlam ilgisi yoktur. ¹⁴⁹ OT’de “ciğer” anlamıyla ilişkilendirilen biçim Fra. <i>hepatisation</i> terimine karşılık olarak kullanılmıştır.
2/1021	تكيس tekeyyüs	Tanım: f.l. Kelime-i müvellededir. Kese ve torbacık hâsıl olma, cumbalanma. Yorum: Arapçada كيس <i>kys</i> kökü altında الكيس <i>el-kīs</i> “akçe kesesi” anlamındadır. Arapçada “zekâ ve zerafet satmak” anlamıyla التكيس <i>et-tekeyyus</i> ¹⁵⁰ biçimi varsa da bu biçimin OT’deki anlamla ilgisi yoktur. DTF’de kelimenin <i>enkystement</i> terimini karşıladığı belirtilmiştir. ¹⁵¹
2/1032	تليب telbīb	Tanım: f.m. Müvellededir. Leb hâsıl olma, nebatı lisâmla örtmek, iç yapıp hamur etme. Yorum: Arapça لب <i>lbb</i> kökü altında اللب <i>lubb</i> kelimesinin anlamlarından biri de şudur: “her şeyin mahz ve halisine denir; ve içli nesnenin içine ve özüne denir”. ¹⁵² “Yelek ve içlik” anlamıyla Arapça تليب <i>telbīb</i> var ise de buradaki anlamdan oldukça farklıdır. ¹⁵³ Tef’îl vezniyle türetilmiş OT’deki kelimenin <i>pulpation</i> terimine karşılık olduğunu DTF bildirmektedir. ¹⁵⁴
2/835	يللو yellü	Tanım: Rîhli, müvelled-i riyâh ve ca’lî dertli, yelli mantar karhan. Yorum: Yel kelimesinin alt maddesi olarak geçen kelime, “rüzgârlı” anlamından ziyade “maddi ve manevi ağrı, sızı” anlamlarıyla müvelled olarak adlandırılmıştır.

¹⁴⁰ M. Asım Efendi, *age.*, s. 5399.¹⁴¹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 739.¹⁴² S. Mutçalı, *age.*, s. 434.¹⁴³ M. Asım Efendi, *age.*, s. 4339.¹⁴⁴ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 304.¹⁴⁵ M. Asım Efendi, *age.*, s. 4726.¹⁴⁶ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 342.¹⁴⁷ M. Asım Efendi, *age.*, s. 1209.¹⁴⁸ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 341.¹⁴⁹ M. Asım Efendi, *age.*, s. 1575-1576.¹⁵⁰ M. Asım Efendi, *age.*, s. 2716.¹⁵¹ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 345.¹⁵² M. Asım Efendi, *age.*, s. 656.¹⁵³ M. Asım Efendi, *age.*, s. 658.¹⁵⁴ Ş. Sami, *Dictionnaire...*, s. 346.

3.4. Yazımca Müvelled: Bu başlık altındaki müvelledât yazımına dair genel kabulün herhangi bir sebeple dışına çıkmış yazım biçimlerine sahip kelimelerden oluşmaktadır.

c./s.	Madde	
1/203	بركان berkan	Tanım: is. volkan ta' rıbyı yanar dağ.
2/967	برقان berkan	Tanım: is. aslı volkan, yanar dağ.
2/967	بركان berkan	Tanım: müvellededir. volkan manasına yanar dağ.
2/977	بركان birkan	Tanım: is. latince volkandan yanar dağ – atme. Yorum: Vefik Paşa kelimeyi biri kafli ve üçü kefli olmak üzere dört kez madde başı yapıyor ve kefle yazılanlardan sadece birini ¹⁵⁵ müvellede olarak niteliyor. Kefli yazılanlardan ikisinin tanımında kullandığı ifadelere bakılırsa Vefik Paşa, kelimenin Latince kökenli olduğu ve Arapça üzerinden OT'ye kafli imla ile geçtiği kanaatindedir. Bu durumda sonradan ortaya çıkan kefli imla müvellede olarak nitelendirilmiştir.
1/206	بشارت beşâret	Tanım: Yeni çıkma şey manasına taze belâ, bid'at-i bedî'a, u'cûbe kinaye olarak çirkin bidâ'at.
2/969	بشارت beşâret	Tanım: is. Arabî'de güzellik, hüsn, beşir demektir. Türki'de ucube, acibe, garib, heyet, çirkin kıyafet.
2/969	بشارت beşâret	Tanım: is. müvellede. muştulama, müjde vermek – tebşirat sevinç haberleri – bûşra müjdelik. Yorum: Aynı imlayla birinci ciltte bir kez; ikinci ciltte alt alta iki kez madde başı yapılmıştır. İkinci ciltteki ikinci maddeye müvellede denilmesinin sebebi Arapça aslında ب'nin kesreyle yazılıyor olmasından kaynaklıdır. LN ¹⁵⁶ ve KO'da ¹⁵⁷ bu duruma dikkat çekilmiştir. Arapçada <i>bişaret</i> “müjde”; <i>beşaret</i> ise “güzellik” kavramıyla ilgilidir. ¹⁵⁸
1/50	انتاری entâri	Tanım: (انتاری) lugat-i müvellede. kaba ile hafta arası maruf libas.
1/79	انتاری entâri	Tanım: is. bir müvelled kelimedir. انتاری ve عنتری dahi yazarlar. Aslı malum olmadı.
1/562	عنتری anterî	Tanım: is. انتاری – anter bir nev maymundur. bir renkli böcektir. Şam'da bir karye ismidir. tarz-ı maruf libasa ıtlakının vechi malum olmadı. Yorum: KT'de "entari انتاری Arabîde عنتری 'anterî' denilirse de Türkçeden me'hûzdur." ¹⁵⁹ deniyor. Vefik Paşa da Arapça kaynak biçimin عنتری anterî olduğunu düşünüyor olmalı ki diğer iki yazıma müvellede derken bu yazıma benzeri bir not düşmemiştir. Başka kaynaklar da bu düşüncüyü desteklemektedir. ¹⁶⁰ Sonuçta tek kaynak biçimden çıkmış, ses yapısı ve yazımı değişmiş biçimler müvellede olarak nitelendirilmiştir.
1/617	قايسی qaysı	Tanım: is. Mişmiş, yabanisi zerdali, pek alası şam kaysısı, kaysı ağacı.
2/1287	قيسی qaysı	Tanım: Kelime-i müvellededir. mişmişin âlâ nevi, berkuk. Yorum: Hangi dilden alındığı tartışmalı olsa da alıntı olduğu konusunda ittifak edilen ¹⁶¹ bu kelimenin iki imlasından birine müvellede denmiştir. Aralarında anlam bakımından bir fark bulunmamasına bakılırsa ikinci imlanın müvellede olarak nitelenmesinin altında bu imlanın sonradan ortaya çıktığı düşüncesi yatıyor olmalı.

¹⁵⁵ A. Vefik Paşa, *age.*, s. 967.

¹⁵⁶ M. Naci, *age.*, s. 165.

¹⁵⁷ M. Selahi Bey, *age.*, s. 149.

¹⁵⁸ M. Asım Efendi, *age.*, s. 1759.

¹⁵⁹ Ş. Sami, *Kamus-ı ...*, s. 171.

¹⁶⁰ A. Tietze, *age.*, s. 182.

¹⁶¹ A. Tietze, *age.*, s. 189.

Sonuç

1. Türkçe +IIk ekine denk düşen işleviyle Arapça yapma masdar eki /iyye(t)/, Arapça kökenli olup olmadığına bakılmaksızın yeni kelimelerin türetiminde çokça kullanılmıştır. Bununla birlikte /iyye(t)/ ekinin Türkçe bir ek gibi algılandığını ve şekil örneklemesiyle pek çok yeni Türkçe kelimenin türetiminde de kullanıldığını söyleyebiliriz. Aynı şekilde *tef'îl*, *tefe'ul*, *mufa'al*, *istif'âl* vb. vezinlerin de yeni terim türetiminde işleklilikle kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan Türkçenin, yeni bir kavramı işaretleme ihtiyacı belirlediği anda, Arapçanın imkânlarını Türkçe gramere uygun bir şekilde işletebilme kabiliyeti dikkat çekmektedir. Bu durumun çoğu zaman müvelled olan galatlar üzerindeki bakışımızı da etkileyecek sonuçları bulunmaktadır. Çünkü yukarıda ifade etmeye çalıştığımız şekliyle değerlendirilmesi hâlinde Arapça kaideye göre galat olarak adlandırılabilir bir kelimenin Türkçe düşüncenin ürünü olarak yanlış olmadığı görülebilir.

2. Salt LO'ya bakılınca birçok madde başının neden müvelled olarak nitelendirildiği anlaşılamamıştır. Vefik Paşa bunların zaten bilinir olduğunu düşünmüş olmalı. Bu durum sözlüğün iç düzenindeki kusurlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Nitekim Vefik Paşa'nın en önemli takipçisi sayılan Şemseddin Sami'nin, kendi sözlüğünde çoğu kez gerekli açıklamaları yaparak bu tarz boşlukları doldurduğu görülmüştür: *bk. ictisâr, muşa'ad, ref'iyye, tamamiyet, temhir, tetahhul, zıddiyyet vb.* Sözlükçülük aynı zamanda bir öncekini tekemmül etme işi olduğuna göre Şemseddin Sami'nin bu yöndeki katkısına dikkat çekmek gerekir.

3. Nadiren kaynak dilden veya aracı dilden müvelled olarak geçen söz konusu kelimeler; OT'de de kullanılmış olmakla beraber, çoğunlukla Arapça ve Farsçanın imkânlarını birlikte işletme becerisi elde etmiş Osmanlı Türkünün dil / düşünce faaliyetinin ürünü olarak kullanım alanı bulmuştur. Özellikle 19. asırda farklı bilim dallarında ortaya çıkan ilerlemelerle birlikte ortaya çıkan kavram dünyasının Osmanlı aydını tarafından fark edilmesi ve karşılanması OT'ye has bir kelime türetimi sürecini de beraberinde getirmiştir. Listede kendine yer bulan tıp, fizik, botanik, anatomi gibi bilim dallarına ait müvelledât bunun en belirgin kanıtlarındandır.

4. Tespit edilen 94 kelimeden 29 tanesi Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğüne göre hâlen varlığını devam ettirmektedir:¹⁶² *enâniyet, havlı, haydud, becâyiş, tekdişe, çiroz, enfiye, felaket, fıskiye, harâbiyet, kaparoz, kıraliyyet, laklakiyat, matrûş, mecdiyye, nezâket, otlâkiye, ref'iyye, tãgî, tamâmiyyet, tebellür, temhîr, teşâlûb, zıddiyyet, 'avane, esnâ, yellü, beşâret, kıysı.*

Kısaltmalar

Ar.	Arapça.	KO	Kamus-ı Osmânî.
bk.	Bakınız.	KT	Kamus-ı Türki.
BKT	Burhan-ı Katı Tercümesi.	LN	Lugat-i Naci.
c.	Cilt.	LO	Lehçe-i Osmânî.
DTF	Dictionnaire Turc-Français.	LR	Lugat-i Remzi.
Fa.	Farsça.	LT	Lugat-i Tıbbiye.
Fra.	Fransızca.	MTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük.
İng.	İngilizce.	OT	Osmanlı Türkçesi.
KMT	Kamusu'l-Muhit Tercümesi.	s.	Sayfa.

¹⁶² <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 20.01.2021.

Kaynakça

- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, Mahmaud Beğ Matbaası, İstanbul 1890.
- Akün, Ömer Faruk, "Lehçe-i Osmânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 127-128.
- Asım Efendi, *Burhan-ı Katı Tercümesi*, İstanbul 1799.
- Avcı, Yaşar, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, Yayımlanmamış YLT, Yüzüncü Yıl Ü., Van 2006.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2010.
- Bianchi, Thomas Xavier, *Dictionnaire Français-Turc*, Typ. de Mme Ve Dondey-Dupré, Paris 1843-1846.
- Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye, *Lugat-i Tıbbiye*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1873.
- Chloros, Joannes, *Lexicon Tourko-Hellenikon*, İstanbul 1899.
- Clauson, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, 1972.
- Develi, Hayati, "Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatât Defterleri", *İlmî Araştırmalar* 4, 1997, s. 99-125.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.
- Habeiche, Joseph J., *Dictionnaire français-arabe*, Le Caire: impr. du journal "Al-Mahroussa", 1890.
- Hekim Hüseyin Remzi, *Lugat-i Remzi*, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1788.
- Hoare, Alfred, *An Italian Dictionary*, Cambridge at the University Press 1915.
- Horn, Paul, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, K. J. Trübner, Strassburg 1893.
- Liddell, H. G. and Scott, R., Jones, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford 1940.
- Mehmed Selahi Bey, *Kamus-ı Osmânî*, Mahmud Beğ Matbaası, İstanbul 1910.
- Meral Türkmenoğlu, Tuğba, *Ahmed Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme*, Yayımlanmamış YLT, Hacettepe Ü., Ankara 2019.
- Muallim Naci, *Lugat-i Naci*, Asr Matbaası, İstanbul 1894.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. 1995.
- Mütercim Asım Efendi, *Kamusu'l-Muhit Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul 2013.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- Redhouse, Sir James W., *A Turkish and English Lexicon*, Printed for the American mission by A.H. Boyajian, Constantinople 1890.
- Stachowski, Marek, *Etimoloji*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 2011.
- Steingass, Francis, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Routledge & Kegan Paul Limited, London 1963.
- Şemseddin Sami, *Dictionnaire Turc-Français*, Mihran Matbaası, İstanbul 1883.

- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1901.
- Şimşek Umacı, Zeynep, “Kamus-ı Türki’de Kullanılan Zebanzed Sözcüğü Üzerine”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/17, 2020, s. 5-22.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, TÜBA Yay., Ankara 2016.
- Toparlı, Recep, “Ahmet Vefik Paşa’nın Lehce-i Osmânî’deki Müvelled Kelimeler”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-29 Eylül 2000, Bildiriler II*, TDK Yay., Ankara 2007, s. 1779-1784.
- Toparlı, Recep, *Lehce-i Osmânî*, TDK Yay., Ankara 2000.
- Uygun, Mustafa, *Galatlar Üzerine Bir İnceleme ve Kamus-ı Türki’de Galatlar*, Yayınlanmamış YLT, Pamukkale Ü., Denizli 2019.
- Yavuz, Kemal, “Galat, Galatat ve Muînî’nin Dildeki Tasarrufları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 60, 1989, s. 127-148.
- Zenker, Julius Theodor, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*. C. I-II. Verlag Von Wilhelm Engelmann, Leipzig 1866-1876.

Summary

The dictionary of Ahmet Vefik Pasha named *Lehçe-i Osmânî* (LO) is known in the Ottoman Empire as the first dictionary that compiles the head words from Turkish words and describes their definitions in Turkish. Vefik Pasha succeeded in impressing his contemporary and follower dictionary writers in many ways with his dictionary, which includes many innovations for his period (Toparlı, 2000: VII; Akün, 2003: 128). One of these features is the word *muvelled*, which is used regularly when defining head words. As in many dictionaries, Vefik Pasha also gives some explanatory information before the definition of the word per item in his dictionary. One of them is that he uses the specifiers he calls ‘*muvelled*, *kelime-i müvellede*, *lugat-i müvellede*’ when deemed necessary.

This study shows how Vefik Pasha contributed to the emergence of the *muvelledât* complex based on the structure in the original text and why he chose this naming; Especially by using LO’s contemporary dictionaries, it has been tried to be analyzed.

When interpreting the words that are pointed to be considered in the dictionary, we often refer to *Kamus-ı Türki* (1901); Other dictionaries of the same period were used in some places. In order to determine the existence and status of the words in Arabic, it was consulted to *Kamusu'l-Muhit Translation* (2013) and the *Arabic-Turkish Dictionary* (Mutçalı, 1995). Some of the evidence in the dictionary is medicine, physics, etc. are terms belonging to fields. The work named *Lugat-ı Tıbbiye* (1873) prepared by Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye and *Dictionnaire Turc-Français* (1883) written by Şemseddin Sami for the foreign-language equivalents of medical terms, especially French, became our main sources. Especially the last one is used for terms belonging to other fields.

For this purpose, first of all, the referenced *muvelled* words in LO were compiled from the original text by making use of Paketli (2007) and the volume and page number and orthographies were recorded together. It can be seen more clearly that some words are written in different volumes with the same / different meanings, same / different ways: see. *berkan* / *berkan* / *birkan*, *Beşâret*, *entâri* / ‘*anteri*’ etc. Later, these data were processed in the table in the Analysis section.

In the review section, the transliteration alphabet was used only in the writing of headwords words. While definitions and explanations are written in the standard alphabet, ain

and hamzas in some words are shown to avoid ambiguity. Vefik Pasha sometimes did not write the Shadda sign while he was writing; In the writing of these words, the spelling of Vefik Pasha is adhered to. Under the comment title, the Latin letter head word, root, derivatives and their equivalents in the foreign language are written in italics.

It has been observed that the words examined in this way can be classified under four main headings:

1. Muvelled in terms of sound: The interpretation under this heading consists of words that enter OT from other languages but adapt to the phonetic structure of Turkish even a little or differ at the end of the phonological processes within the language.

2. Muvelled in terms of form: The statement under this heading consists of words that result from the operation of that language or other languages with the morphological possibilities without questioning whether any word taken from the source language complies with the rules of the source language.

3. Muvelled in terms of meaning: The interpretation under this heading consists of words that are completely independent of their meaning in the source language or have different meaning content or have undergone intra-linguistic meaning change.

4. Muvelled in terms of orthography: Consists of words with spelling styles that go beyond the general acceptance of the writing of statements under this heading.

We can express the results we obtained as a result of the examination as follows:

The Arabic infinitive suffix / iyye (t) /, with its function corresponding to the Turkish + İlk suffix, has been widely used in the derivation of new words, regardless of their Arabic origin. However, we can say that the suffix / iyye (t) / is perceived as a Turkish suffix by the Turks and is also used in the derivation of many new Turkish words with figure sampling. Similarly, tef tîl, tefe‘‘ul, mufa‘‘al, istif‘‘âl etc. It is seen that the meter is used like Turkish in deriving a new term. In this respect, the ability to use the possibilities of Arabic language in accordance with Turkish grammar when the need to mark a new concept, produced or imported from abroad, stands out. This situation has consequences that will also affect our view on the galleries, who are often in an affirmation. Because if evaluated as we tried to express above, it can be seen that a word that can be named as Galata according to the Arabic rule does not have a defect as the product of Turkish thought.

When looking at pure LO, it is not understood why many item headings are qualified as muvelled. Vefik Pasha must have thought that these were already known. This situation stands out as one of the flaws in the internal order of the dictionary. As a matter of fact, it has been observed that Şemseddin Sami, who is considered the most important follower of Vefik Pasha, filled such gaps by making the necessary explanations in his dictionary: see. ictisâr, muş‘ad, reftiyye, tamamiyet, temhir, tetahhul, zıddiyyet, etc. Since lexicography is also a job of evolving the previous one, it is necessary to draw attention to the contribution of Şemseddin Sami in this direction.

The mentioned words that are rarely referred to as müvelled from the source language or intermediary language; Although it was also used in OT, it mostly gained the ability to manage the possibilities of Arabic and Persian, and found a use area as a product of the language / thought activity of the Ottoman Turkish. The recognition and reception of the concept world that emerged with the advances in different disciplines especially in the 19th century by the Ottoman intellectual brought along a process of word derivation peculiar to OT. The citations of branches of science such as medicine, physics, botany, and anatomy are among the most prominent evidences of this.